

Varga Péter András

Husserl és a filozófiai megismerés kibontakozásának fenomenológiája. Egy fejezet a Hegel-recepció történetéből

Egy anekdota szerint Husserl fiatalkorának filozófiai-tudományos közvéleménye annyira Hegel-ellenes volt, hogy az eleinte matematikai pályára készülő fiatal Husserl téma-vezetője, Carl Weierstrass, akit történetesen rokoni szálak fűztek Hegelhez, irodájában egy feliratot kényszerült elhelyezni, miszerint „Hegel itt nem szidandó” (lásd BOER 1978, 98, lábjegyzet: 2).¹ Mindez nem sok jót ígér Husserl Hegelről alkotott véleményét illetően – azonban ez anekdoták nélkül is megállapítható.

A német filozófiai élet 1870-től kezdődő reneszánszát a Hegellel szembeni oppozíció határozta meg (pontosabban ez az új filozófia azon belátás jegyében indult, hogy a XIX. század második felében Hegelt empiria-ellenesként elítélő természettudomány álláspontját elfogadva is lehet filozófiát művelni). Ezt a véleményt közvetítette Husserl berlini éveinek (1878–1881) filozófiatanára, H. Paulsen is, akinek filozófiai előadásai először keltik fel Husserl érdeklődését. Amikor pedig 1884-től Husserl ismét filozófiát hallgat Bécsben – immár Brentano tanítványaként –, *a fortiori* nem lehet túl jó véleménye Hegelről, hiszen Brentano még Kantról is elítélően vélekedik.² Ez a hatás olyan erős volt, hogy Husserl nem csak hogy nem tartotta nagyra Kant filozófiáját, de még a műveivel is csak a tanári pályája kezdetén ismerkedett meg (KERN 1964, 21). Husserl késői írásaiban – elsősorban azokban, melyeket utolsó asszisztensével, Eugen Finkkel szorosan együttműködve készített – azonban felbukkan a hegeli tematika és terminológia. Mindezt Fink hatásának szokás tulajdonítani, aki 1928 augusztusától kezdve Husserl szoros asszisztenseként dolgozott, és – Husserlrel ellentétben – jól ismerte a német idealizmus filozófiáját, disszertációját Schelling filozófiájáról írta.

Husserl Hegelt elítélő véleménye tehát – gondolhatnánk – a kor hatásának következménye, míg a kései írások Hegel-allúziói a Husserl asszisztenseként dolgozó Eugen Finkre vezethetők vissza. Egy ilyen, történeti hatásokkal operáló filozófiatörténet *helyett* azt szeretném megmutatni, hogy Husserl – a kétségtelenül megörökölt elítélő vélemény és ismerethiány mellett – mégis miként jut el saját filozófiájában egy *par excellence* hegeli gondolathoz.

¹ Az anekdota szerint Weierstrass Hegel veje lenne. Az anekdota forrását nem sikerült ellenőriznem, azonban feltehetően egy felcserélésen alapul, ugyanis „Weierstrass sohasem házasodott meg” (BRAUNMÜHL 1898, 171). Volt azonban a korban egy híres matematikus, akit rokoni szálak fűztek Hegelhez, mégpedig a göttingeni Felix Klein. Klein felesége Wilhelm v. Hegelnek, a filozófus Hegel unokájának lánya volt (Anna v. Hegel). Klein a maga korában nagy népszerűségnek örvendett, „korunk Euklideszének” is nevezték. 1871-es göttingeni habilitációja előtt pedig Berlinben dolgozott, Weierstrass asszisztenseként. (Az életrajzi adatok forrása FETSCHER 1977, 207–222; STULOFF 1969, 736–737.) Elképzelhető azonban, hogy Felix Klein egy ilyen felirat elhelyezésére kényszerült irodájában.

² „Hegel – idézte Brentano egyetértőleg a pszichológizáló Kant-tanítvány, J. F. Fries értékelését – tanítása óriási befolyását tekintve inkább tartozik a berlini oktatásrendészet, mintsem a filozófia történetéhez.” (BRENTANO 1987, 67.) Talán ez az egyetlen idézet is elegendő Brentano Hegelről alkotott véleményének érzékeltetésére.

Milyen problémát céloz meg ez a hegeli gondolat? A skolasztikus-iskolafilozófiai hagyomány megkülönböztette a *logica naturalis*-t, a *logica scholastica docens*-t és a *logica scholastica utens*-t. A *logica naturalis* egy velünk született természetes képesség a logika használatára. Csak ez teszi lehetővé a logikai szabályok explikálását (*logica scholastica docens*) és az explicit szabályok tudatos követését (*logica scholastica utens*): „a logikai törvények tudatos megragadásának és szisztematikus bemutatásának lehetősége ugyanezen szabályok nem-tudatos előzetes működéset feltételezi” – olvashatjuk például a XIX. század egyik logikai kézikönyvében (UEBERWEG 1865, 8). Ez az innatizmus kétségtelenül egy kényelmes megoldás, ám nem feltétlenül megnyugtató. Minden olyan filozófiának, amely nem akar ennél a kényelmes megoldásnál maradni, szembe kell néznie egy sajátos típusú megalapozási problémával, éspedig számot kell adnia arról, hogy – saját szemszögéből – mi a jogalapja annak a folyamatnak, ahogyan hozzá magához eljutunk, azaz *tárggyá kell tennie saját kialakulását*. A *logica naturalis* innatista hipotézise erre ad kényelmes megoldást: a *logica scholastica docens* bemutatása és kidolgozása során támaszkodhatunk arra, hogy ezek a logikai szabályok már implicate regulálják eljárásunkat, kidolgozásukkal mi (lényegileg) csak tudatosítjuk ezeket. Mit tegyünk azonban, ha ezt nem tudjuk vagy nem akarjuk elfogadni?

Hegel filozófiája – ha megengedhetünk egy általánosítást – a leghatározottabban célba veszi ezt a kérdést. Mégpedig azért, hogy nem egy kész rendszerként lépteti fel a filozófiáját, hanem a filozófia (bemutatása) maga ezen kialakulás bemutatása: „*Dies werden der Wissenschaft überhaupt oder des Wissens ist es, was diese Phänomenologie des Geistes darstellt.*” (HEGEL 1986, 31.)

Mindezek birtokában már pontosíthatom a célkitűzést. Azt szeretném megmutatni, hogy (1) Husserl a kérdés ignorálásától fokozatosan eljut ezen probléma felismeréséhez, és amikor ez megtörténik, (2) tudatosan benne, hogy a kérdése azonos azzal, amelyet Hegel vett célba. Céлом tehát nem Hegel és Husserl egyfajta párhuzamos olvasása (bármennyire termékeny is legyen az), hanem annak bemutatása, hogy egy – önmagában sem közömbös – filozófiai probléma ténylegesen (filológiaiag-történetileg) hogyan merült fel Husserl számára, és hogyan kapcsolódott ténylegesen Hegelhez.

Az, hogy miként válik Hegel egyik alapproblémája egy Hegel iránt ellenséges közegből érkező filozófus saját problémájává, azt gondolom, joggal tekinthető a Hegel-recepció egy érdeklődésre számot tartó fejezetének.

*

Husserl gondolatmenetének elemzését a következő tézissel indítanám: a logikai gondolkodás fenomenológiája tulajdonképpen egy birtokoset-fenomenológia, ennél fogva – hiába a logika fenomenológiájáról van szó – hiátus fedezhető fel a módszer és tárgy között, avagy másképpen megfogalmazva: Husserl tulajdonképpen egy metodikai elkötelezettséggel (Brentano-tanítványként) egy regionális³ fenomenológiai problémán dolgozik, ami regionális fenomenológia marad annak ellenére, hogy tárgyának vissza kellene hatnia magára a módszerre.

A következőkben ezt a tézist fejtem ki, először a *Logikai vizsgálódások* értelmezésével, majd egy olyan előadás-szöveg gondolatmenetének bemutatásával, ahol Husserl maga is konfrontálódik ezzel a problémával. Ez egyben az a hely, ahol Husserl Hegel-

³ A „regionális” jelzőt itt köznapri értelmében, nem pedig husserli terminus technicus-ként használom (vö. a regionális ontológiák zárójelzése). Elsősorban azért, mert a specifikus husserli használat éppen az itt tárgyalt problémák hatására (a tízes évek átmeneti megoldásaként) jelenik meg.

hez kapcsolódik, s ahol a sajátosan husserli módszerfogalom, az *epokhé* először megjelenik.

A tudomány – mondja Husserl a *Prolegomena* zárófejezetében – igaz állítások egy sajátos megalapozási viszony által összefogott egysége. Miben áll ez az egység? Az egység legegyszerűbb instanciája a szisztematikusan lezárt elmélet (*systematisch vollendete Theorie*). Egy ilyen elmélet egységét az alaptörvényekből (*Grundgesetze*), azaz tovább már nem visszavezethető általános igazságokból kiinduló szisztematikusan (ideális-teljesen végigvitt) dedukció adja. Az ilyen elmélet (illetve az ezt az ideált megközelíteni képes – tágabb értelemben szintén elméletnek nevezhető – deduktív rendszer) deduktív összefüggése betölthet magyarázó funkciót. A magyarázó funkciójú deduktív összefüggés egysége adhatja egy tudomány lényegi egységét. Az ilyen megalapozási egység által összefogott tudományok, a tulajdonképpeni értelemben vett elméleti tudományok mellett természetesen olyan tudományok is vannak, melyek egységét tárgyuk empirikus összefüggése adja (például az anatómia) – ezek az ontologikus tudományok –, sőt olyanok is léteznek, melyeket nem tisztán a megismerés érdeke mozgat. Azonban minden tudomány – még a normatív tudományok is – végső soron az elméleti tudománytól függ, „mindazt, ami benne tudományos, az elméleti tudományból nyeri.”⁴

Miként lehetséges – veti fel a kérdést Husserl – a fenti értelemben felfogott tudomány? A kérdés a tapasztalat lehetőségfeltételeire irányuló kanti kérdéshez közel állónak tűnik – ismeri el Husserl –, azonban az a mód, melyet ő maga ezen kérdés tárgyalásához választ, már kevesebb rokonságot mutat Kanttal (mindez egyben Husserl Kanthoz való viszonyának illusztrációjául is szolgálhat). Az ismeret lehetőségének ideális feltételei ugyanis Husserl szerint két fajtahoz tartoznak: „Vagy noétikus feltételek, azaz az ismeret mint olyan ideáján alapulnak, mégpedig mintegy *a priori*, az emberi megismerés pszichológiai korlátozottságában vett empirikus sajátosságára való bárminemű tekintet nélkül; vagy pedig ezek a feltételek tiszta-logikaiak, azaz tisztán az ismeret 'tartalmán' alapulnak.”⁵ Elsőre talán nehezen értelmezhető ez a kettős feltétel: a noétikus jelző értelmét a jelző definíciójaként szolgáló mellérendelt szerkezet mintha homályban hagyná. Ennek tisztázásához forduljunk a *Prolegomena* egyik korábbi szakaszához⁶, ahol Husserl részletesebben beszél az ismeret lehetőségfeltételeiről annak az érvnek keretében, miszerint a pszichologizmus, a természettudományos pszichológia megalapozó tudományként való tételezése⁷ – amely ellen a mű főszövege irányul – szükségszerűen az ismeret lehetőségfeltételeit tagadó szkepticizmust vonja maga után. Itt Husserl részletesebben kifejti a noétikus lehetőségfeltételek tartalmát: az ismeretnek vannak szubjektív előfeltételei. „A szigorú értelemben vett ismeret fogalmában benne rejlik az, hogy egy olyan ítélet legyen, amely nem csupán igényt támaszt arra, hogy igaz legyen, hanem bizonyos ezen igény jogosultságában, és valóságosan is rendelkezik ezen jogosultsággal.”⁸ Ha azonban az ítéelő személy „sohasem lehetne abban a helyzetben, hogy azt a megkülönböztető jegyet, amely az ítélet jogosultságát adja, átélje és

⁴ Hua XVIII. 238. Husserl műveit a szakirodalomban használt rövidítésekkel idézem. Ezen rövidítések feloldása megtalálható az irodalomjegyzékben. A Husserl-idézeteknél konzervensen eltekintek a tipográfiailag jelzett kiemelések visszaadásától, mivel azok véleményem szerint egy ma már nem használatos tudományos közlési konvenciót tükröznek és nem feleltethetők meg egyértelműen a tartalmi kiemelésnek.

⁵ Uo. 239–240.

⁶ 7. fejezet (Uo. 118 skk.)

⁷ Ezt az igényt *sensu strictu* kell értenünk, amely abban is megnyilvánult, hogy ezen empirikus pszichológia korabeli képviselői a filozófiai katedrákra és a filozófiai intézetek átvételére tartottak igényt. Erről a tudománysszociológiai aspektusról részletesen tudósít M. Kusch (KUSCH 1995).

⁸ Hua XVIII. 118–119.

mint ilyent megragadja, [...] akkor esetében nem beszélhetnénk elméletről és tudományról”.⁹ A noétikus feltételek tehát ideális értelemben vett feltételek a szubjektumot illetően, amelynek a reális (pszichológiai) szubjektum meg kell feleljen, ha ismereteket akarunk tulajdonítani neki. Térjünk vissza az eredeti idézethez! A noétikus feltételekben Husserl kevesebb problémát lát: „*A priori* evidens, hogy az általában vett gondolkodó szubjektum például képes kell legyen minden olyan aktus végrehajtására, amelyben az elméleti megismerés végbemegy.”¹⁰ Ezeket a feltételeket azonban – teszi hozzá Husserl – a gondolkodó szubjektum, illetve az általában vett szubjektivitás ideájához fűződő bármilyen kapcsolat nélkül kell tárgyalni, az igazság, fogalom, tétel, stb. lényegéből kiindulva, és ezután kell a megismerő szubjektumra, illetve annak reális lehetőségére vonatkoztatni. „Az ismeret ideális lehetőségfeltételének kérdését tehát [...] végül visszavezettük az ismeret tiszta tartalmán ill. kategoriális fogalmain alapuló törvényekre, melyek a megismerő szubjektum aktusaként vett ismeretből már semmit sem tartalmaznak.”¹¹ Mindebből a jelentéskategóriák és az azokhoz tartozó¹² tárgyi kategóriák (tárgy, tényállás, egység, sokaság stb.), valamint az ezeken alapuló és ezek objektív érvényességét meghatározó törvények megállapításának feladata adódik. Ez a feladat tulajdonképpen a lehetséges elméletformák elméletének (*reine Mannigfaltigkeitslehre*) megállapítása. A tiszta logika tehát „átfogja a legáltalánosabb módon az általában vett tudomány ideális lehetőségfeltételeit”.¹³ Ennek a logikának a tisztázása – fogalmaz Husserl a *Logikai vizsgálódásokat* hírül adó ön-recenzióban (Husserl 1900, 511–512) – „igen mélyreható fenomenológiai (azaz tisztán deskriptív pszichológiai, nem genetikus pszichológiai) és ismeretelméleti vizsgálódásokat igényel. [...] A második részben fenomenológiai és ismeretelméleti különálló vizsgálódások találhatók, melyeknek célja megoldani a logika és a logikai gondolkodás tisztázásának fő problémáit.” (Uo. 512.)¹⁴

Mindez lehetővé teszi, hogy pontosan megfogalmazzuk, hol véljük fellelni az elemzés kiinduló tézisében jelzett hiátust: nem világos, hogy miként viszonyul a vizsgáló-

⁹Uo. 119. Bár mondanivalónk szempontjából nem fontos a noétikus lehetőségfeltételekre felhozott konkrét példa (mivel Husserl ekkor még a noétikus feltételeket általában véve problémamentesnek tartotta), azt azonban fontos leszögezni, hogy az említett példában Husserl nem azon elmélet mellett köteleződik el, mely szerint az ítéletaktust egy szubjektív kísérő teszi igazzá, hanem azt állítja, hogy – az ismeret fogalmából következően – egy igaz ítélet csak akkor nevezhető ismeretnek, ha a jogosultságának adata, egy szubjektív struktúra is fellelhető. Ez a példa egyben azt is demonstrálja, hogy miért tartja – mint látni fogjuk – Husserl ezeket a noétikus feltételeket problémamentesnek: valójában az objektív feltételeket (például „mi az ismeret?”) kell vizsgálnunk, s ezek alkalmazásával automatikusan adódnak a noétikus feltételek (az objektív feltételeket igaznak tekintve a noétikus feltételek analitikusak), melyek meghatározzák, milyennek kell lennie annak a szubjektumnak, amely ismeretet birtokolhat (Husserl érve ebben a fejezetben pedig az, hogy a filozófiai igénynyel fellépő korabeli empirikus pszichológia ezeket a feltételeket nem teljesíti. Ez pedig arra mutat rá, hogy az empirikus pszichológia hatókörét korlátoznunk kell, azt – például az ismeret mibenlétére irányuló – deskriptív vizsgálódásoknak kell megelőznie – éppen olyan vizsgálatoknak, amilyenre Husserl a *Logikai vizsgálódások* következő kötetében vállalkozik.)

¹⁰Uo.

¹¹Hua XVIII. 241.

¹²Ezen a helyen (uo. 245.) egyébként szép példáját láthatjuk a *Logikai vizsgálódások* második kiadásának elkészítésekor alkalmazott sajátos husserli eljárásmodnak: az 1900-as szövegben szereplő „*den Bedeutungskategorien* [...] korrelate *Begriffe*” helyére 1913-ban a „*den Bedeutungskategorien* [...] korrelative *Begriffe*” került (kiemelés tőlem). A látszólag értelmetlen változtatás valójában meglehetősen nagy különbségre utal: a tárgy, tényállás stb. nem egyszerűen a jelentéskategóriákhoz tartozik, hanem a kettő között egy korrelációs viszony áll fenn: ez a husserli transzcendentális fenomenológia alaptézise, a noétikus-noématikus korreláció. Husserl ezt az állítást tkp. „belecsempészi” az eredeti szövegbe.

¹³Uo. 256.

¹⁴Avagy korábban a Prolegomena-ban: „Ezeket a fogalmakat mind rögzítenünk kell, „eredetüket” kell egyesével kivizsgálunk.” Természetesen nem a pszichológiai eredetről van szó, hanem „a logikai [második kiadás: fenomenológiai] eredetről.” (Hua XVIII. 246.)

dás módszere a vizsgálódás tárgyához, pedig ha a vizsgálódás tudományos, akkor tárgyának, a tudománynak tartalmaznia kellene ezt a módszert.¹⁵

*

A következőkben annak az 1906 őszén tartott előadásnak a gondolatmenetét szeretném ismertetni, amelyben Husserl konfrontálódik a jelzett hiányossággal, s egyben eljut a Hegel által célba vett probléma relevanciájának felismeréséhez.

Az előadás ugyanúgy a tudománytan értelmében vett tiszta logika kiépítésével kezdődik. A tudomány – mondja ismét Husserl – megalapozott meggyőződések architektonikus egysége. Egy meggyőződés megalapozottsága lehet közvetlen, azonban ezzel még nem jutunk tudományhoz. Annak sajátossága ugyanis a közvetett megalapozási összefüggésekben rejlik. Ezen összefüggések – a legtöbb esetben – az egyes tudományok sajátos tárgyterületétől, matériájától függetlenül is megragadhatók. A tudománytan értelmében vett tiszta logika feladata tehát ezen megalapozási törvényszerűségek feltárása. A tudomány eljárásának minden egyéb része – például a definíciók, klasszifikációk, nomenklatúrák tana – ezen megalapozási törvényszerűségekre visszavezetve nyeri el jogalapját. Általánosabban véve ez azt jelenti, hogy a logika praktikus, illetve normatív szerepével szemben a husserli célkitűzés a tisztán teoretikus értelemben vett logikára irányul (amely funkció természetesen a másik kettő alapja).

Miben is áll ez a tiszta logika? A tudományos elméleteket felépítő kijelentések (*Aussage*) négy mozzanatát különbözteti meg Husserl: (1) a nyelvi forma; (2) a kijelentés mint pszichológiai esemény – az ítéletaktus; (3) a kijelentés értelme (*Sinn*); (4) az a tárgyiség (*gegenständliche*), amelyről a kijelentés valamit mond.¹⁶ A felosztás harmadik tagja a tudományos kijelentések esetén a mondat (tétel, *Satz*). A jelentések, esetünkben a mondatok egyrészt függetlenek a tárgyiségtől: a jelenlegi (1906) porosz király és a jelenlegi német császár jelentése különböző, tárgyak ugyanaz (kapcsolatot az teremt, hogy ha egy mondat igaz, akkor a neki megfelelő tényállás fennáll a világban); másrészt függetlenek a pszichológiai ítéletaktusoktól: a mondat nem pszichológiai élmények osztálya (hanem egy individuális-azonos bizonyos pszichológiai élményekben – itt nyilvánvalóan a *Logikai vizsgálódások* absztrakcióelmélete húzódik meg a háttérben).

A tiszta logika tehát – első megközelítésben – a mondatokkal foglalkozik. Nem áll meg azonban ezeknél: a jelentés és tárgy között korreláció áll fenn – mondja Husserl –, tehát az *a priori* tudománytan a formális jelentéstan megfelelőjeként egy *a priori* és formális ontológiát is tartalmaz. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a (tiszta) matematika is a tiszta logika részévé válik. Ezt az igényt érthetővé teszi, ha a tiszta logika jelen koncepcióját tiszta *Mannigfaltigkeitslehre*-ként értelmezzük (ezt legjobban talán sokaság-tanként fordíthatjuk). Már a *Prolegomena* logika-koncepciójának ismertetésekor utaltunk rá, hogy a tiszta logika feladata legnagyobb általánosságában a lehetséges elméleteket áttekintő elmélet megalkotása.¹⁷ A *Mannigfaltigkeit* (sokaság) a kor (legfejlettebb) matematikájának fogalma, a mai formális filozófiai logika terminológiájával talán axiómákkal definiált szintaktikai rendszernek neveznénk. Husserl elképzelése szerint a sokaságtan úgy válhat a tudománytan alapformájává, hogy azt vizsgálja, adott feltevések esetén (függetlenül attól, hogy létezik-e egy konkrét, reális tudomány,

¹⁵ Anticipálható az az ellenvetés, miszerint Husserl ezt a hiátust a VI. vizsgálódásban megszünteti. Erre az ellenvetésre a későbbiekben módunk lesz válaszolni (lásd 39. l.).

¹⁶ Érdemes összevetni ezt a négyosztatú felosztást a fregeánus szemantikával.

¹⁷ Ezt Husserl már ott *Mannigfaltigkeitslehre*-nek nevezi.

amely kielégíti ezeket a feltevéseket) hogyan kell kinéznie ezen tudomány logikai formájának. A tiszta logika tehát ideális céljaként megvizsgálja az összes ilyen lehetséges elméletformát. Most már talán világos, hogy Husserl szerint miért része a matematika a logikának.

A tiszta logika további felosztásaira, illetve a reálissal való kapcsolatára most nem térek ki – talán már ennyi is elegendő a tudománytan értelmében vett tiszta logika programjának (tartalmi) bemutatásához. Az előadás során Husserl egyetlen alkalommal tér ki a tiszta logika önvonatkoztatottságára (*Rückbeziehung der reinen Logik auf sich selbst*). Látszólag mintha egy logikai körben forgás jelenne meg: a tiszta logika felépítésére ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint amelyeket (a tudományok számára) meg kívánna állapítani. Ezen a ponton Husserl ebben még nem lát problémát: „A logikai törvények, amelyek a mindenkori következtetés princípiumait tartalmazzák, maguk nem premisszák, tehát az nem logikai körben forgás, amikor a logikus következményként bizonyít princípiumokat, és bizonyítása során olyan következtetéseket használ, melyek lépésenként maguk is princípiumok alá tartoznak.”¹⁸ Husserl ekkor még csak abban látja ezen önvonatkoztatottság jelentőségét, hogy a tiszta logika részeinek előadása során helyes sorrendet kell követni.

Hirtelen azonban felmerül egy kétely. El kell ismernünk, mondja Husserl, hogy – a csodás architektonikus felépítéssel szemben – a szubjektivitás kiküszöbölhetetlen részét alkotja a tudományoknak. Egyfelől az empirikus tudományokban jelenik meg mint a megfigyelés szubjektumot feltételező folyamata („azt tapasztalom, hogy *A* jelenség azonos *B* jelenséggel”), másfelől jelen van még az egzakt tudományokban is (a közvetlen meggyőződések evidenciája). „Most azonban felmerül a kétely. Az eddigiek értelmében nem oldódik-e fel minden – még az objektív elmélet is – a szubjektivitásban?”¹⁹ A tiszta logika építménye – bármilyen teljesnek is mutatkozott korábban – mégis hiányos: nem foglalkozik ezen szubjektív jogalap vizsgálatával. „A tiszta logika maga nem foglalkozik azzal, ami végső soron a deduktív elméletek jogalapját alkotja.”²⁰ „Az igazság fogalma tisztán logikai, az ítéletevidencia fogalma azonban nem.”²¹ Egy új résszel kell kiegészíteni a tiszta logikát: az ismeret normatánával, vagy – ahogy Husserl fogalmaz – a noétikával. A noétika feladata a deduktív következtetés evidencia-igényének tisztázása csakúgy, mint az induktív tapasztalati következtetésé (ennyiben a tiszta valószínűségelmélet is a noétika része).²² A noétika nem állhat meg az evidenciafajták külső osztályozásánál, és az is világos, hogy az evidencia érzés-elmélete (evidencia mint egy kontingens, szubjektív index) nem lehet kielégítő. A noétika feladata tulajdonképpen az ismeretelméletbe kulminál: tisztáznia kell a megismerés problémáját: „ezen tisztázó vizsgálódások során végül rendeznie kell azt a kérdést is, hogy miként válhat objektív lét tudottá és ismertté a szubjektivitásban (elvégre az evidencia is valami szubjektív).”²³

Álljunk meg egy pillanatra, és emlékezzünk arra, hogy a „noétikus” kifejezéssel már találkozottunk. Husserl az ismeret lehetőségfeltételei között megkülönböztetett noétikus és objektív feltételeket. A noétikus feltételeket akkor problémamentesnek látta: ezek olyan feltételek, amelyek az objektív feltételek alkalmazásából adódnak, és előírják,

¹⁸ Hua XXIV. 67.

¹⁹ Hua XXIV. 122.

²⁰ Uo. 125.

²¹ Uo.

²² Annyiban nem északkritika, hogy Kant az analitikus észhasználatot problémamentesnek tartotta.

²³ Uo. 156.

milyennek kell lennie annak a szubjektumnak, amely birtokolhatja azt, aminek a struktúráját az objektív feltételek tárják fel (például az ismeret objektív vizsgálata után meghatározhatjuk, hogy milyennek kell lennie a megismerő szubjektumnak). Mi változott ehhez a problémamentes koncepcióhoz képest? A probléma, ahogyan Husserl jelezte, a következő: „Nem oldódik-e fel minden [...] a szubjektivitásban?” A tiszta logika vizsgálódása – mint láttuk – nem a pszichológiai élményekre irányul ugyan, hanem a pszichológiai élmények általános (nem induktív generalizációval adódó) sajátosságaira és az ezek által meghatározott, ezekkel korrelatív tárgyi jelentés-struktúrákra. A szubjektum élményeiből kiindulva vizsgálódunk, ámde hogyan tudunk rögzíteni vizsgálódásunk számára olyan alapot, amely az empirikus pszichológiától (melyet Husserl a *Prolegomena*-ban alkalmatlannak tartott a logika megalapozására) különbözik, annál szilárdabb alapot szolgáltat?

A noétika feladata az ismeretelméleti vizsgálódástól remélhető (a tudománynevek szaporodása is mutatja talán a probléma frissességét), hogyan járjon el azonban ez az ismeretelmélet? Miután Husserl tisztázta az ismeretelmélet és a pszichológia eszközeinek és céljainak különbözőségét, a tanácsstalanságon túl semmi sem maradt. „Abban a pillanatban, amikor ránk tör a kritikai kétely, amikor az ismeretkritika szfinxe felteszi kérdését, a még oly szép tudományok is semmivé válnak számunkra.”²⁴ A továbblépés lehetősége éppen ebben a kételyben rejlik. Nem mindegy azonban, milyen kételyről van szó. Ez a kétely nem lehet pozitíve tagadó, dogmatikus kétely (amiként Husserl a történeti szkepticizmust értelmezi és öncáfolónak tartja), sem egyfajta pedagógiai eszköz, de még a karteziánus kételytől is különböznie kell, mert célja nem egy „világmatematika” megalapozása. Ez a kétely a kritikus kétely, célja nem az ismeret tagadása, hanem függővé tétele, semmilyen tudományt nem ismer el érvényesnek (*non liquet*), e kétely állapota az epokhé.

Husserl gondolatmenetének követésében egy – több szempontból – lényegi ponthoz érkeztünk. Először jelent meg a husserli fenomenológia saját módszere, az epokhé.²⁵ Az ismeretkritika fundamentumát az epokhé által hozzáférhetővé tett fenomének fenomenológiája alkotja. „A karteziánus fundamentálvizsgálódás minden kételyt kizáró területtel szolgál: a fenoménekkel, közelebről az ismeretfenoménékkal. [...] A vizsgálódás tárgya nem az érvényesség, hanem az érvényesség-megjelenés, a megjelenő érvényesség-igény. Ezt a jelenséget ugyanúgy elemezhetjük, mint minden mást.”²⁶ A felvetett módszertani kételyre a husserli fenomenológia egy sajátos megközelítési mód kidolgozásával kíván választ adni: a fenomenológia nem abban az értelemben foglalkozik a szubjektív tudattartalmakkal, mint a természettudományos pszichológia, amely nem lehet alkalmas a megalapozó tudomány szerepére, hanem ezeket a tartalmakat „bezárójelezi”, az ezek implikálta naiv vagy természettudományos világtételezéseket felfüggeszti, ezeket a maguk tiszta megjelenésében teszi vizsgálat tárgyává. Ezt az eljárást nevezzük fenomenológiai redukciónak vagy epokhénak.²⁷ Mindez eddig közismert.

Az idézet azonban tovább folytatódik: „Minden bizonnyal szükség van azonban a végrehajtott vizsgálódás után a vizsgálódásra történő reflexióra. A természetes megis-

²⁴ Uo. 177.

²⁵ Nem pedig az 1907-es év tárgykollégiumát felvezető öt előadásban (amely a Husserliana sorozat II. köteteként jelent meg) – ahogyan ezt gyakran állítják.

²⁶ Uo. 199.

²⁷ Az 1900-as években Husserl még bizonyosan felcserélhetőként használja ezt a két megnevezést, és a későbbiekben sem feltétlenül terminusértékű a kettő különbsége.

merés tisztázása mellett szükség van az ismeretkritikai ismeret tisztázására is, annak megfontolására, hogy ez maga nem szolgál-e új ismeretek előfordulásával, és hogy az első szint tisztázása már mindazt tartalmazza-e, amit a második szint tisztázása lehetővé tesz. Mivel tarthatunk attól, hogy a reflexió elvileg mindig újakezdehető, ezért meg kell vizsgálni, hogy nem adódnak-e általános belátások, melyek a regresszust kizárják; mindenesetre bizonyos azonban, hogy az [eredeti] vizsgálódás mindenképpen értelmes és immanens jogalappal rendelkező.”²⁸

Ez az a szöveghely, amelyhez Husserl ceruzával a „Hegel” megjegyzést fűzte (és figyeljük meg a hegeli terminológia – immanens jogalap – megjelenését is).

*

Foglaljuk össze az eddigieket! Az elemzés elején egy metodikai természetű hiányosságot mutattam be Husserl korai filozófiájában, egy hiátust a logika fenomenológiája mint birtokoset-fenomenológia (regionális fenomenológia) és a logika átfogó tárgya között. Amennyiben a logika minden tudományos elméletre érvényes kell legyen, és ennek a logikának az elemzése, azaz az ismeretelmélet tudományos igénnyel történik, akkor a logikának számot kellene adnia erről, tartalmaznia kellene magának az elemzésnek a módját. Nem világos azonban, hogy ebben a logikában mi a helye annak a deskriptív fenomenológiai módszernek, amelyet Husserl az elemzés módszereként deklarált. Természetesen ez nem jelenti szükségszerűen az elemzés érvénytelenségét, csupán egy hiátusra figyelmeztet. A *Logikai vizsgálódások* után öt évvel tartott egyetemi előadásában Husserl – saját önértelmezése szerint is – konfrontálódik ezzel a hiátussal, egyúttal arra is kísérletet tesz, hogy pontosan lokalizálja és bezárja azt. A hiátus a logika ideális struktúrái és a szubjektivitás között feszül: nem világos, mondja Husserl, hogy milyen módon szolgálhat az állandóan változásban lévő szubjektum vizsgálata ideális logikai struktúrák alapjául. Hogyan építhető híd a pszichológia és a logika közé?

Husserl válasza az, hogy a fenomenológia egy sajátos módon, sajátos tekintetben – saját műszavával – sajátos beállítódásban (*Einstellung*) közelíti meg, teszi vizsgálat tárgyává a szubjektumot, és ezáltal elkerülheti Szkülát, az empirikus pszichológiát, mely csak kontingens kijelentéseket tehet és Kharübdiszt, az olyan logikai objektivizmust, mely nem tud számot adni arról, hogy a megismerés egy megismerő szubjektumhoz tartozik. Az epokhé, a fenomenológiai redukció az, ami ezt a hiátust bezárja.

Ugyanebben a pillanatban azonban megnyílik egy további hiátus is. „Minden bizonnyal szükség van azonban a végrehajtott vizsgálódás után a vizsgálódásra történő reflexióra. [...] szükség van az ismeretkritikai ismeret tisztázására is.” Milyen tisztázatlanságról, milyen lezáratlanságról van itt szó pontosan? Husserl kiindulópontja, a Brentanótól megörökölt deskriptív pszichológiai munkamódszer azzal a határozott előnnyel rendelkezik, hogy nem tartalmazza ezt a hiányosságot, ezt a lezáratlanságot. A deskriptív pszichológia során – mint a neve is mutatja – nem empirikus egymásrakövetkezéseket (a kor nyelvén: genetikus törvényszerűségeket) keresünk, hanem leírásokat végzünk a saját élményanyagunk alapján, fogalmakat alkotunk belőle. Mindezt az önészlelés brentanói elmélete teszi lehetővé: minden tárgyra irányuló aktussal (úgynevezett intencionális aktussal) *egyidejűen* lezajlik ezen aktus észlelése is (ezt nevezi Brentano másodlagos észlelésnek). A deskripció alapjául szolgáló aktus tehát nem egy utólagos reflexió aktusa, hanem maga a leírni kívánt aktus. Sok egyéb mellett az is az előnye a brentanói deskriptív pszichológiának, hogy nagyon konzekvens választ tud adni egy lezárási kérdésre: mit csinálunk egészen pontosan, amikor deskriptív pszichológiát vég-

²⁸ Hua XXIV. 200.

zünk? A válasz egyszerű: nem valamiféle különleges dologról, a tudati tevékenység eddig ismeretlen fajtájáról van szó, hanem egyszerűen olyan tudati tevékenységről, amely ugyanúgy adott a másodlagos észlelésben, s amelyet így szintén a deskriptív pszichológia tárgyává tehetünk. Ez egy nagyon tiszta válasz arra a kérdésre, hogy mi is a deskriptív pszichológia a deskriptív pszichológia szemszögéből. Ezért az egyszerű válaszáért azonban komoly árat kell fizetnünk: ez a deskriptív pszichológia korlátozottabb érvényű, mint a természettudományok. A *Psychologie vom empirischen Standpunkt*-ban Brentano elismeri, hogy vannak olyan esetek, amikor a deskriptív pszichológiai megismerés korlátozott: „Amikor egy pszichikai fenomén egy diszpozíciót hagy hátra, melyből később ismét egy a diszpozíció okához hasonló fenomén keletkezik, a belső tapasztalat megmutatja ugyan a korábbi és a későbbi pszichikai állapotot és lehetővé teszi a kettő törvényszerű összefüggésének felismerését, arról azonban, ami mintegy a kettő között közvetít, semmilyen jelzést sem ad.” (BRENTANO 1924, 87.) A természettudományok, jelesül a fiziológia azonban lehetővé teszi a közvetítő tagok megismerését: „Így a pszichikai módon talált törvény hasonlóképpen magyarázható, mint egyéb esetekben egy természettörvény, amikor egy közvetett ok-okozati összefüggésnél felfedezzük a köztes tagokat.” (Uo.) Brentano végül egy köztes álláspontot kényszerül elfogadni a deskriptív pszichológia és a természettudományos pszichológia viszonyát illetően: noha vissza kell utasítanunk, „hogy pszichikai tapasztalatok alapján semmilyen törvényt ne lehetne felállítani”, azt azonban el kell fogadnunk, hogy „a pszichikai jelenségek egymásrakövetkezésének tényleges alaptörvényeihez csak fiziológiai tények alapján juthatunk el” (uo. 91).

A brentanói deskriptív pszichológia tehát eminens módon képes az „ismeretkritikai ismeret tisztázására”, hiszen a belső észlelés révén nagyon világosan elmondható, hogy milyen módon (és eredménnyel) vizsgálhatja saját magát a deskriptív pszichológia. Ennek azonban komoly ára van: mindez csupán a korlátozott érvényű ismeretkritika korlátozott érvényű tisztázása. A tudatműködés tulajdonképpeni törvényeit csak a természettudományos fiziológiától várhatjuk.

Az 1906-os előadásban, mint láttuk, Husserl bezárta azt a hiátust, amely a logika mint a vizsgálat tárgya és a fenomenológia mint módszer között feszült. A fenomenológia nem korlátozott érvényű, feladata a logikai megismerés evidencia-igényének tisztázása, és az is világos, hogy Husserl milyen módon gondolta ezt megvalósíthatónak. *Ezen lezártságok ugyanakkor egy másik lezáratlanságot nyitnak meg: meg kell vizsgálni* – fenomenológiailag – magának ennek a fenomenológiai módszernek az evidencia-igényét. Ez az a feladat, melyet Husserl közvetlenül a fenomenológiai módszer triumfáns bejelentését követően felfedez, és amely – filozófiai iskolázottságának minden prediszpozíciója ellenére – Hegel asszociációját váltja ki belőle.

*

Husserl nem gondolta ezt a feladatot megoldhatatlannak, s az előadás során kicsit később neki is látott a kérdés tisztázásának.²⁹ Alapvetően két nehézség látszik fenyegetni a husserli fenomenológiai módszert: a fenomének állandóan változó individualitása és időbelisége. A tudat – ahogyan a késői Husserl előszeretettel nevezi – *fluxus*, állandóan áramló héraikleitoszi folyam, amelyben bármit megragadni és a tudományos leírás igényével rögzíteni két okból is lehetetlen: egyrészt, mert mindegyik fenomén egyedi, különböző, másrészt mert mindegyik fenomén csak egy pillanatra van jelen, a visszaemlékezésnek pedig triviálisan nem tulajdoníthatunk evidenciát. Husserl hatá-

²⁹ Lásd 37. § *Über die Möglichkeit einer Wissenschaft von den reinen Phänomenen* (kiadói cím és felosztás). (Hua XXIV. 220–230.)

rozott választ remél adni ezekre a nehézségekre: „a tiszta intuíció és az abszolút adódás körébe nem csupán az individuális létezőként tekintett *cogitatio*-k [...], hanem azok fajtái és nemei is.”³⁰ A fenomének állandóan új és új individualitása azért nem jelent problémát a fenomenológia számára, mert célja nem az egyedi, hanem az általános, – husserli műszóval – eidetikus törvényszerűségek felállítása. A fenomének illékony-sága pedig azért nem okoz gondot, mert az eidetikus törvényszerűségek felállítása a fantáziabeli megjelenítésen is alapulhat: „Amikor tehát egy *c* és egy *d* hangot a fantázia-szemléletben tisztán és immanensen megjelenítek magamnak, és a megismételt megjelenítésben az identitásnak – ámde nem a hangindividuumok identitásának, hanem a hangfajok, »a« *c* minőség és »a« *d* minőség identitásának – intuitív tudatára ébredek, és így általánosságában belátom, hogy *c* alacsonyabb, mint *d*, és nem magasabb mint *d*. A magas és az alacsony ugyanazon tulajdonság tekintetben kizárják egymást.”³¹ Ugyanezt a választ Husserl lényegében megismétli a következő félév elején tartott, új fenomenológia-konceptióját ismertető öt előadásban is.³²

Talán nem túlzás azonban Husserl választ első ránézésre kiábrándítóknak, de legalábbis zavart keltőnek nevezni, mégpedig két okból. A könnyebben megemészthető probléma az, hogy a felvetett nehézség megválaszolásához Husserl az eidetikus redukció apparátusát mozgósítja, amely – „Husserl esszencializmusa” címszó alatt – kevés szimpátiára lelt a későbbi értelmezők körében.³³ Ennél is zavaróbb azonban, hogy Husserl válasza a frissen felvetett problémára, az újabb lezáratlanságra – első ránézésre – semmilyen nóvumot nem mozgósít: az eidetikus redukció és variáció apparátusát már a *Logikai vizsgálódásokból* ismerjük. Pedig Husserl határozottan ragaszkodik ahhoz, hogy egy új problématerületről van szó: elemzését megismétli az 1910/11-es *A fenomenológia alapproblémái* című előadásában³⁴, erre utalnak szerzői keresztivatkozásai³⁵, mi több még új munkacímet is ad ennek a problématerületnek (apodiktikus redukciónak nevezi) és az 1921/22-es évben tartott freiburgi *Bevezetés a filozófiába* című előadásában explicite célba is veszi³⁶, később pedig megoldottnak tekinti.³⁷ Ugyanakkor továbbra sem világos, hogy az új problémafelvetés címszava

³⁰ Hua XXIV. 225.

³¹ Uo. 228.

³² Lásd például Hua II. 47 skk.

³³ Szimpatikus, hogy még a Husserlrel határozottan szimpatizáló Zahavi is védhetetlennek tartja az esszencializmust, melytől Husserl mintegy meg kellene szabadítani: „Husserl megfontolásai az eidetikus redukció és variáció lehetőségéről [...] fontos filozófiai vizsgálódások. Mindazonáltal véleményem szerint ezek Husserl filozófiájában inkább a tradicionális örökséget alkotják, és ennek megfelelően nem kellene ezeket a husserli fenomenológia igazán megkülönböztető jegyének tekinteni.” (ZAHAVI 2003, 37.)

³⁴ Lásd 4. és 5. fejezet (kiadói felosztás), Hua XIII.

³⁵ Az előző lábjegyzetben említett előadáshoz a következő utólagos (feltehetően 1924–1925-ből származó) megjegyzést fűzte: „Itt jelenik meg először a fenomenológiai tapasztalat egyes alapalakzatai – észlelés, retenció, visszaemlékezés etc. – szerinti apodiktikus kritikájának ideája.” (Hua XIII. 159. Anm. 1.) Lásd még például Hua III/2. 505.

³⁶ Hua XXXV. IV. szakasz (szerkesztői felosztás). Az előadás ezektől eltekintve lényegileg Husserl ún. londoni előadására épül.

³⁷ A még Husserl életében nyomtatásban is megjelent *Formale und transzendentale Logik* (Hua XVII.) legvégén Husserl így fogalmaz: „Elég későn ismertem fel, hogy az evidenciák minden kritikája, különösen az ítéltelevendenciák kritikái (pontosabban a kategoriális aktivitáséi) nem csupán – amint az a jelen bemutatásban magától értetődő – a fenomenológia keretein belül hajtandó végre, hanem hogy ez a kritika egy végső kritikához vezet vissza, amely azon evidenciák kritikájának formáját ölti, melyekben az első, önmagában még naiv fokú fenomenológia eljár. Az önmagában vett első ismeretkritika, melyben minden más ismeretkritika gyökerezik, maga a fenomenológiai ismeret transzcendentális önkritikája. [*Lábjegyzet:*] Ezen végső kritika végigvitelét az 1922/23-as téli szemeszter egy [heti] négyórás előadásában kíséreltem meg [(I. Hua XXV.)], melynek leiratát hozzáférhetővé tettem fiatalabb barátaim számára.” (Hua XVII. 294–295; Anm. 1.)

alatt miért nem mást találunk, mint jól láthatóan az eidetikus ítéletfenomenológia fino-
mitását. A kérdést addig ismételhetjük, amíg meglepőbből triviálissá nem válik: kiábrán-
dulásunk oka, hogy az apodiktikus redukció címszava alatt talán valami ezoterikusat
várnánk, miközben a szövegek nem nyújtanak mást, mint a husserli fenomenológia
néhány ismert részének³⁸ (fantázia, időtudat, eidetikus redukció, logika) ismételt átgon-
dolását, mélyített elemzését (melyek ráadásul még végső szónak sem tekinthetők az
adott témakör husserli fenomenológiájában). Pedig az „ismeretkritikai ismeret tisztá-
zása” nem történhet valami ezoterikus ismeret révén, hiszen az „új ismeretek előfor-
dulásaival” szolgálna, az „első szint tisztázása” után „második szint tisztázása” követ-
kezne, és így tovább. Az „ismeretkritikai ismeret tisztázása” egyedül a kritikai ismeret
önmagára alkalmazásával történhet, azaz egy olyan fenomenológia felépítésével,
amely ugyanúgy tárgygyá tudja tenni önmagát, mint a brentanói deskriptív pszicholó-
gia, ámde – azzal ellentétben – nem korlátozott érvényű. Mindezek fényében a vizs-
gált husserli ívet egy olyan fejlődésként is felfoghatjuk, amely egy lezárt, koherensen
önalkalmazható, ám korlátozott kiindulási álláspontról (a brentanói deskriptív pszicho-
lógiától) apró lépések, fokozatos finomítások során egy másik koherens, de nem kor-
látozott érvényű állásponthoz próbál eljutni. Az ismételten felbukkanó lezáratlanságok
ezen út újabb és újabb állomásai.³⁹

Az ismeret megalapozásának karteziánus ideája⁴⁰ tehát – amely Husserl számára az
apodiktikus redukció feladatában kulminál – nem új területek megnyitását, hanem egy
lezárt, önalkalmazható fenomenológia kimunkálását követeli. Ezért találunk a fenome-
nológia módszer kritikájáról szóló szövegrészekben, az apodiktikus redukció címsza-
va alatt nem mást, mint a már ismert fenomenológia ismételt át gondolását.

*

³⁸ Olyannyira, hogy az 1922/23-as előadás, melyet Husserl az apodiktikus redukció feladata elvégzésének tekin-
tett, és amely először csak 2002-ben jelent meg, kéziratos szövegének néhány része (a logosz apodiktikus
kritikája) bekerült a Husserl középső asszisztense, Landgrebe által összeállított *Erfahrung und Urteil* című
kompilációba, és így kezdetektől fogva (de legalábbis 1948 óta) mindenki számára ismert volt – ámde eredeti
összefüggéséből kiszakítva (bővebben lásd LOHMAR 1996, 31–71).

³⁹ Mindezek birtokában lehetséges az elemzésünkkel szembeni anticipálható ellenvetés (lásd 15. lj.) megvála-
szolása. Az ellenvetés értelmében Husserl az állítólagos hiástust a VI. vizsgálódásban megszünteti. Az ellen-
vetésre a következőket mondhatjuk: A VI. vizsgálódásban Husserl válasza a következő megállapításban kul-
minál: „Az általában vett kategoriális szemléletek lehetőségének ideális feltételei a kategoriális szemlélet
tárgyainak lehetőségfeltételei és egyszerűen a kategoriális tárgyak lehetőségei. Az, hogy egy kategoriálisan
így és így megformált tárgyiság lehetséges, lényegileg ugyanazt jelenti, hogy egy ilyen tárgyiság egy kate-
goriális szemlélete – legyen az akár egy puszta elképzelés – teljesen illeszkedően a szemünk előtt tud állni.”
(Hua XIX/2. 718–719 – az első kiadás szövegváltozata alapján.) Természetesen nem azt állítjuk, hogy Husserl
később ezt a választ (lényegileg) hibásnak tartotta (elvégre – módosításokkal – az 1913-as kiadásban is sze-
repe). A fenti értelmezés szerint azonban ez a válasz *hiányos*, nem felel meg az önalkalmazási-koherencia
és a nem-korlátozott érvényesség kritériumának. Ez adott esetben a következőképpen – mégpedig *a fortiori* –
demonstrálható: a hiányosság nem csupán a kategoriális szemlélet betöltődésénél, hanem már annak gyöke-
rében, a legegyszerűbb betöltődés elemzésében is felmutatható – ebben Husserl önértelmezését is magunk
mellett tudhatjuk. A VI. vizsgálódás újrírásai kísérleteinek egyikében Husserl ugyanis így fogalmaz: „[...] hogy
a betöltődés és a betöltődés növekedése intuitív tartalom egyfajta gyarapítható beletöltése az üres formájá-
ba lenne, hogy az aktus fenomenológiai tartalmában – a minőség és a matéria mellett – még egy új, kiegészít-
tésekképpen hozzájáruló komponens is feltételeznünk kellene: a kitöltöttséget [*Fülle*] (vö. Hua XIX/2. 607 skk).
Azonban bármennyire is vonzó ez a megfogalmazás (melyet a mű első kiadásában magunk is képviseltünk),
mégis végigvihetetlennek bizonyul.” (Hua XX/1. 106.)

⁴⁰ Husserlt egyik leggyakrabban félreértett filozófiatörténeti viszonya Descartes-hoz fűzi. Husserl a filozófiai
megismerés megalapozásának igényét mindig Descartes-hoz kapcsolja, és ezen feladat lehetőségességébe
vetett hite töretlen az életmű egésze folyamán. A karteziánus megalapozás szerepét pedig Husserl szerint az
apodiktikus redukció hivatott betölteni, mint azt U. Melle világosan megmutatja (MELLE 1996, 620–627).

Írásom elején azt ígértem, hogy a hatásokkal és kontingens történeti eseményekkel operáló filozófiatörténet-írás helyett Husserl és Hegel között egy olyan kapcsolódási pontot igyekszem feltárni, amely Husserlt saját bevallása szerint egy filozófiai probléma alapján köti Hegelhez.

Ennek bemutatásához egy Husserl-elemzéshez folyamodtam. A korai Husserl-művekben – a logika mint tudományos módszer nyilvánvaló célbavétele mellett – mégis egy metodikai természetű lezáratlanságot, tisztázatlanságot véltem felfedezni. Véleményem szerint egy hiátus a logika fenomenológiája mint birtokoset-fenomenológia (a regionális fenomenológia) és a tudományelmélet értelmében felfogott logika között állapítható meg. Az 1906/07-es előadás során – értelmezésem szerint – maga Husserl is konfrontálódik ezzel a hiátussal, és a tiszta logikát több lépésben szisztematikusan kiegészíti a noetikával, ismeretelmélettel és a fenomenológiával, amely a logikai megismerés szubjektivitásában gyökerező jogigényét hivatott elbírálni. Ezzel a hiátus bezárul, és a *Logikai vizsgálódásokban* (végső soron a VI. vizsgálódásban) végigvitt ismeretfenomenológia megnyugtató alapot talál. Ugyanakkor újra felmerül egyfajta elégtelenség, immár a fenomenológia tisztázott eljárás módján belül. Husserl, mint láttuk, 1906-ban tudatában van az újra megjelenő tisztázatlanságnak. Ekkor – minden átöröklött Hegel iránti ellenségessége dacára – kénytelen felismerni, hogy dilemmája rokon a közhelyességig szidott Hegel dilemmájával.

Ezt a tematikus Husserl-Hegel kapcsolatot azonban annyiban rögvest finomítanunk kell, hogy bár Husserl a problémát rokonnak érzi Hegel problémájával, megoldásának lehetőségét máshol keresi: egy önmagára koherensen alkalmazható ismeretfenomenológia kimunkálásában, nem pedig a *werden des Wissens* hegeli értelemben vett fenomenológiájának, azaz jelenségtanának kibontásában. Ez a korlátozó megjegyzés azonban nem teljesen érvényes (és ez megállapításainknak egy különös felhangot kölcsönöz): filozófiai munkásságának utolsó két évtizedében, fenomenológiájának konzekvens, az itt bemutatott kritériumoknak megfelelő elmélyítése során Husserl *tárgyi okokból*, a fenoméneket követve a német idealizmus tematikájához meglehetősen közeli elemzésekbe kényszerül. Ezeket a gondolatmeneteket megvizsgálni azonban már nem a jelen írás feladata.

IRODALOM

- BOER, Theo de 1978. *The Development of Husserl's Thought* (Phaenomenologica 76). Den Haag: Martinus Nijhoff.
- BRAUNMÜHL, Anton von 1898. „Weierstrass” In Anton Bettelheim (szerk.): *Biographisches Jahrbuch und deutscher Nekrolog* vol. II. Berlin: Reimer.
- BRENTANO, Franz Clemens 1924. *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Hamburg: Meiner.
- BRENTANO, Franz Clemens 1987. *Geschichte der Philosophie der Neuzeit*. Szerk.: Klaus Hedwig. Hamburg: Meiner.
- FETSCHER, Iring (szerk.) 1977. *Neue deutsche Biographie*, vol. VIII. Berlin: Duncker & Humblot.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 1866. *Phänomenologie des Geistes* (Werke 3). Frankfurt: Suhrkamp.
- HUSSERL, Edmund 1900. Selbstanzeige [Husserl, Edmund: Logischer Untersuchungen. Erster Teil]. In *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie* 24, 511–512.
- HUSSERL, Edmund 1973. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*. Erster Teil. Husserliana XIII (rövidítve: Hua XIII). Szerk.: Iso Kern. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 1974. *Formale und transzendente Logik*. Husserliana XXV (rövidítve: Hua XVII). Hrsg.: Paul Janssen. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 1975. *Logische Untersuchungen. Prolegomena*. Husserliana XVIII (rövidítve: Hua XVIII). Szerk.: Elmar Holenstein. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 1976. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Ergänzende Texte (1912–1929). Husserliana III/2 (rövidítve: Hua III/2). Hrsg.: Karl Schuchmann. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 1984. *Logische Untersuchungen Zweiter Teil*. Zweiter Band. Husserliana XIX/2 (rövidítve: Hua XIX/2). Hrsg.: Ursula Panzer. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 1985. *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie*. Husserliana XXIV (rövidítve: Hua XXIV). Szerk.: Ullrich Melle. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund 2002. *Einleitung in die Philosophie*. Vorlesungen 1922/23. Husserliana XXXV (rövidítve: Hua XXXV). Szerk.: Berndt Goossens. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- HUSSERL, Edmund 2002. *Logische Untersuchungen. Ergänzungsband*. Erster Teil (rövidítve: Hua XX/1). Szerk.: Ullrich Melle. Dordrecht: Kluwer Academic Publishing.
- KERN, Iso 1964. *Husserl und Kant* (Eine Untersuchung über Husserls Verhältnis zu Kant und zum Neokantianismus) (Phaenomenologica 16). Den Haag: Martinus Nijhoff.
- KUSCH, Martin 1995. *Psychologism. A Case-study in the Sociology of Philosophical Knowledge*. London: Routledge.
- LOHMAR, Dieter 1996. Zu Entstehung und Ausgangsmaterialien von Edmund Husserls Werk *Erfahrung und Urteil*. In *Husserl Studies* 13, 31–71.
- MELLE, Ullrich 1996. Apodiktische Reduktion: Die Kritik der transzendentalen Erfahrung und die Cartesianische Idee der Philosophie. In Christoph Hubig – Hans Poser (szerk.): *Cognitio humana – Dynamik des Wissens und der Werte*. XVII. Deutscher Kongreß für Philosophie. Workshop-Beiträge vol. I. Leipzig: Institute für Philosophie, Universität Leipzig, 620–627.
- STULOFF, Nikolai (szerk.) 1969. *Neue deutsche Biographie* vol. XI. Berlin: Duncker & Humblot.
- UEBERWEG, Friedrich 1865. *System der Logik und Geschichte der logischen Lehren*. Bonn: Marcus.
- ZAHAVI, Dan 2003. *Husserl's Phenomenology*. Stanford: Stanford UP.

